

Орел Єлизавета Раймондівна
Харківська державна академія культури
Кучин Павло Захарович
Заслужений артист України
Харківська державна академія культури

ОСОБЛИВОСТІ ЗАКОНІВ СЦЕНІЧНОЇ МОВИ (ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ)

У статті досліджені сутність та особливості сценічного мовлення, проаналізована вага слова у театрі, виявлені проблематика і становище сценічної мови в сучасному мистецтвознавстві. Наведено рекомендації щодо опанування сценічної мови.

Ключові слова: сценічне мовлення, культура мови, слово, ефективність, традиція.

Сценічне мовлення – це не спонтанне, а, навпаки, – підготовлене мовлення. Живим словом актор створює мовну характеристику персонажа, передає його почуття, внутрішній стан. Різні сценічні обставини, темпоритм ролі, вистави тощо зумовлюють і акторську вимову. На сцені природно співіснують різні функціональні стилі усної мови – діловий, художній і розмовний. Умови функціонування мови в театрі настільки підпорядковані вимогам сценічної практики, що варто говорити про своєрідний, окремий сценічний стиль мовлення.

Слово на сцені мовознавча наука визначає як особливий вид (жанр, стиль) загальнонаціонального усного літературного мовлення. У сценічному мистецтві мовлення є одним з основних виражальних засобів майстерності актора, в устах якого саме й розкривається чарівність слова, що увібрало в себе образи живої дійсності. На думку вчених, сценічне слово, як і писемна мова художньої літератури, розвивається на основі доцільного, етично виправданого використання всіх мовних розгалужень національної мови, усіх її виражальних засобів. Тобто конкретно сценічне мовлення розуміється як цілком сучасне, вбираюче в себе живу розмаїту українську мову з її національними властивостями. Піднесене на високий рівень досконалості, мелодійності, чистоти звучання, воно лише в мистецьких цілях може припускати архаїчні, діалектичні й інші характерні для певної образності відхилення від літературної норми.

Істотною рисою жанрових властивостей сценічного мовлення є те, що воно виконавське. Його творче призначення – виконувати, розкривати висловлені в художньо-літературних образах певні ідеї творів. Саме звідси формуються особливості мовлення актора, який являє собою поєднувальну ланку між автором і глядачем. Щоб виконувати цю функцію, акторові потрібно досконало володіти культурою сценічного мовлення знати його закони.

Але у театрах часто стала виявлятися прикра недооцінка ваги слова у сценічній майстерності, хоч відомо, що недоліки у сценічному мовленні спотворюють якість вистави і нівечать творчі можливості діячів сцени. Саме на це звертали увагу славетні корифеї театру.

К.С. Станіславський не раз наголошував, що для актора слово «не просто звук, а збудник образів». Визначаючи, що «слово, яке є останнім і вищим ступенем впливу актора на глядача, являє собою складний конгломерат, узагальнюючий цілий ряд фізичних дій митця», він вимагав також, щоб слово не стало порожнім знаряддям дії актора на сцені. Якщо актор не досягає високої якості сценічного мовлення, він відчувається непевним, скутим у творенні образу, а тому збивається на манівці штучності.

Повчальним є досвід таких майстрів сценічного слова як М.П. Старицький та М.Л. Кропивницький. Дослідження творчості Старицького-режисера показує, що слово у його виставах було найважливішим засобом розкриття сценічних образів, передумовою акторської майстерності. Є також чимало свідчень про винятково наполегливу працю М.Л. Кропивницького над удосконаленням акторського сценічного мовлення у процесі роботи над втіленням сценічних образів: «Мова персонажів теж шліфувалася під час проб: знімалося зайве, лишалося чітке, дохідливе, образне, органічне персонажеві, легке для виголошення». М.Л. Кропивницький мав дуже широку популярність як чудовий майстер українського

сценічного слова. Збереглися у звукозапису деякі з поетичних творів Тараса Шевченка у виконанні М.Л. Кропивницького.

Велика користь молодому акторові може бути також від прослуховування записів з голосу Ю.В. Шумського, А.М. Бучми, І.О. Мар'яненка та багатьох сучасних діячів сцени старшого покоління – А. Паламаренка, Н. Крюкової, О. Биструшкіна, Б. Лободи, В. Смотрителя, а також талановитої молоді, на кращих зразках виконання нею драматичних ролей можна чимало навчитись і сценічного мовлення. Ця патріотична традиція – любов до рідного слова – йде з глибин історії.

Майстерність сценічного мовлення, як і іншого мистецтва, має технічну основу – «техніку мовлення» з тією особливістю, що вона слугує не так зовнішньою формою, як носієм ідейно-художніх завдань змісту та ознак національної специфіки. Так, артикуляція (отже й дикція) зумовлюється фонетичною системою будь-якої мови, якій властивий особливий уклад органів мовлення, певне їх напруження й аналогічні особливості.

Якщо актор не засвоїв мовної артикуляційної бази певної національної (в цьому разі – української) мови, він вимовлятиме її звуки, слова, фрази з акцентом, зумовленим його власною мовною базою. Акцент може виявлятися по-різному, але він ніколи не бажаний на сцені, якщо тільки саме акцентування не диктується художніми засадами образу.

Сценічне мовлення, розраховане на чітке сприймання його зі сцени широкою масою глядачів навіть у складних акустичних умовах, загалом специфічне за своєю вимовністю. Вимова визначає якісний рівень усього мовлення, цілеспрямовує всі його компоненти. Вимова в сценічному мовленні є не лише його зовнішньою формою, а й важливим виразним засобом акторської гри поруч з інтонацією. Вимова як початкова стадія в сценічному мовленні є одночасно своєрідним вступом до великого мистецтва слова – носія глибоких ідей, високого натхнення. Тож досконалість вимови – не лише технічна вимога, а конечна умова високого рівня ідейно-естетичного звучання сценічного мистецтва, зокрема, національного його колориту, що виявляється в мовленні. Суть досконалої вимови на сцені полягає насамперед в її правильності. Розвивається ж вимова відповідно до ідейно-естетичних засад сценічного мистецтва слова за встановленими сучасними нормами орфоепії.

Таким чином, культура українського сценічного мовлення – це проблема історична, соціальна. Для сучасного українського театру актуальною є проблема високої культури сценічної мови, проблема майстерного акторського слова. В сьогоденній театральній практиці, на жаль, нерідко порушуються усталені літературні норми, трапляються випадки недбалого ставлення артистів і, звичайно, режисерів до сценічної мови, нехтування кращими традиціями сценічного слова українського театру. Найістотніша ознака поняття «культура мови» – це бездоганна орфоепія, дотримання норм літературної вимови. Дотримання орфоепічних норм на сцені театру закономірно пов'язується з широким загальним процесом розвитку сценічного мистецтва, з підвищенням його виховного та естетико-художнього впливу.

Література:

1. Гладішева А.О. Сценічна мова. Дикційна та орфоепічна нормативність / А.О. Гладішева; Міністерство культури і туризму України; Київський національний університет театру, кіно і телебачення імені І.К. Карпенка-Карого. – К.: Червона Рута-Тур, 2011. – 268 с.
2. Козлянинова И.П. Сценическая речь. / И.П. Козлянинова, И.Ю. Промптова. – М.: ГИТИС, 2000. – 405 с.
3. Станіславський К.С. Работа актора над собою / К.С. Станіславський. – К.: Мистецтво, 1953. – 672 с.

Для нотаток
